

HARPUT'TA BULUNAN KUTSAL MEKÂNLAR VE İNANÇ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İskender OYMAK*

Giriş

Eski bir yerleşim yeri olan Elazığ birçok medeniyete sahne olmuştur. 1078 yılında Müslüman Türklerin hâkimiyetine giren Elazığ, sırasıyla Çubuk Oğullar, Artuk Oğulları ve 1234'de Selçuklu hâkimiyetine girmiştir. Nihayet 1516'de Osmanlı hâkimiyetine giren Elazığ, coğrafi konumu itibarıyla da önem arz etmektedir¹. Elazığ merkez ilçe ile beraber toplam 11 ilçeden oluşur. Elazığ'ın 2012 sonu itibarıyla toplam nüfusu 562.703 olup bunun 406.300'ü merkezde geri kalanı ilçe ve bağlı köylerde yaşamaktadır. İl merkez nüfusu 347.857, merkeze bağlı belde ve köy nüfusları ise 58.443'tür².

Elazığ-Merkez Harput'ta bulunan türbe ve mezar gibi ziyaretgâhları ve bunların inanç turizmi açısından fonksiyonlarını incelemeye çalışacağız. Öncelikle Türk kültüründe mevcut olan atalar kültü ile bağlantılı olan yer su inanışlarından kısaca bahsetmekte fayda vardır³. Çünkü günümüzde Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Harput'ta da mevcut olan kutsal mekânlarda taş, ağaç, su vb. kutsallar bir arada bulunmaktadır.

Türklerde yaygın kutsallıklar olarak “ıduk” yer-sub'lardan bahsedilirken her dağın, kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların “izi”leri (Ruhları) yani sahipleri bulunduğu ve bunlara kurbanların sunulduğu

• Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi.

¹ Elazığ'ın tarihçesi hakkında bkz: Nurettin Ardıçoğlu, *Harput Tarihi*, 6.vd.; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı*, (1518-1566), Ankara 1989, 12-27; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1984, 76.

² <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=125754>. (15.04.20013)

³ Taylor, ileri sürdüğü Animizm nazariyesi ile her varlığın hayat verici bir can taşıdığını; bunun uyku, rüya ve nefes alma gibi durumlarda bedeni yöneten ve ölüm ile ondan ayrılan manevi, hayat verici bir cevher olduğunu ileri sürmüştür. Bu cevher, ilk insan tarafından hareket eden, canlılık gösteren ırmak, Güneş, Ay, ağaç gibi varlıklarda da var kabul edilmiştir. Böylece insan; onlara korkusu, saygısı, ihtiyacı ölçüsünde tapınmaya başlamıştır. Önce bedenden ayrı bir ruh fikrine ulaşan insan, sonra çevresindeki hayvan ve maddelere, daha sonra da tabii olaylara bu düşüncesini uygulamıştır. Bkz: Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, 27-28.

belirtilir. Çünkü bu mukaddes yer-su ruhları, Gök Türklerin mukadderatını idare ederlerdi⁴.

Aynı şekilde Anadolu'daki taşlar ile ilgili inanışlar da Orta Asya'daki eski Türk inanışlarına dayanır. Mezarlara dikilen taş veya ağaçtan yapılmış Balbalların yanı sıra eski Türk destanlarında yer alan kutlu kaya veya yağmur taşı olarak nitelendirilen "Yad, Yada" taşları bunun örneklerini oluşturur⁵. Aslında bu tür inanışların İslam öncesi Araplar arasında⁶ ve daha birçok toplumda da var olduğu bir gerçektir.

Türkler arasında su kültü de önemlidir. Türkler, göl ve ırmakları da hep canlı nesneler olarak tasavvur etmişlerdir. Bu sebeple onlara verilen isimler sadece coğrafya isimleri değildir. Çünkü onlar duyan, evlenen ve çocuk sahibi olan varlıklar olarak tasavvur edilir⁷. Yer-su ruhları merhametli ve koruyucu ruhlar oldukları için, Eski Türk inanışlarında mukaddes su kavramı içine, akarı olan bütün sular, ırmaklar, dereler ve pınarlar dahildir. Sular, dini ve büyüsel pratiklerde, adet ve inanışlarda önemli bir araç konumundadır⁸. Su simgeciliği yeniden doğumu temsil eder. Çünkü suyla temas her zaman yeniden canlanma içerdiğinden, hayat potansiyelini artırmakta ve verimlileştirmektedir.

Diğer yaygın kültlerden biri olan ağaç kültü, insanlık tarihinin hemen her döneminde kendini gösterir. Çünkü ağaç, birçok toplum ve dinde, ilahların ve ruhların barındığı kutsal varlıklar olarak kabul görmüştür⁹. Hatta evren dev bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiş ve varlığı simgesel olarak ağacın hayatıyla ifade edilmiştir. Kült olması açısından ağaç, bizzat şekliyle çok ilgi çekicidir. Ağaç, yerin dibine dalan kökleri, göğe doğru dik bir tarzda yükselen gövdesi ve gökyüzüne dağılan dal, budak ve yapraklarıyla olduğu kadar, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha pek çok özelliğiyle de arkaik

⁴ Hikmet Tanyu,; *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara 1967, 324-326; Abdulkadir İnan, *Eski Türk Dini*, İstanbul, 1976, 31.

⁵ Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla ilgili İnanışlar*, Ankara 1987, 38-102; Ünver Günay-H. Güngör-Ş. Kuzgun vd., *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Kayseri 1996, 112-113

⁶ Ali Çelik, *İslam'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnanışları*, Hicaz Bölgesi, İstanbul 1995, 78, vd

⁷ Abdulkadir İnan, *Şamanizm*, Ankara 2000, 50.

⁸ Örnek, 103-104; Bahattin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1993, I, 106.

⁹ James G. Frazer; *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri*, I, (Nşr: M. H. Doğan), İstanbul 1991, 57-110; Hikmet Tanyu; "Türklerde Ağaçla ilgili İnançlar", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, 1975, Ankara 1976, 129, vd.

toplumların bir takım dini düşüncelere sahip olmasında etkili olmuştur¹⁰. İnsan, hayatını idame ettirdiği her coğrafyada kutlu mekanlarla, ağaçlar arasında münasebet kurmuştur.

Önemli kültürlerden biri de dağ ve tepe gibi tabiat varlıklarıyla ilgili olandır. Dağlar ve tepeler, tarihin her döneminde yükseklikleri, gökyüzüne yakınlıkları dolayısıyla insanların gözündeki ululuk, yücelik ve Tanrının makamları olarak telakki edilmiştir. Halk kültüründe bu mekanlar, genellikle ilahlarla temasa geçilen yerler olarak tasavvur edildiği için, dini merasimler zaman zaman buralarda yapılmıştır. Duaların bu mekânlarda daha iyi işitildiği anlayışı vardır¹¹. Bu sebeple tarihte hemen her milletin mukaddes bir dağı veya tepesi olmuştur¹². Türklerin eski inanışlarında ki taş ve kaya kültleri Harput'ta canlı bir şekilde yaşamaktadır. Aslında Harput, türbeleri, mezarları, camileri, taşı, toprağı, ağacı, suyu ve kısaca her şeyiyle kutsal olarak görülmektedir. Bu kutsalları Harput açısından tespit ve değerlendirme yoluna gideceğiz.

Elazığ-Harput'ta bulunan kutsal mekanlar, ildeki kutsal yerlerin önemli kısmını teşkil etmektedir. Hâlihazırda Elazığ'ın bir mahallesi konumunda olan Harput, tarihte önemli bir yerleşim merkezi olması sebebiyle kutsal mekanlar açısından da önem arz etmektedir. Çeşitli medeniyetlere sahne olan ve birçok kültürel zenginliği bünyesinde barındıran Harput, günümüzde de kültür kenti olma özelliğini sürdürmektedir.

Şimdi ziyaret ve kutsal mekan kavramlarını açıkladıktan sonra bu mekanları tek tek ele alacağız. “Ziyaret” kelimesi, Türkçede birini veya bir yeri görmeye gitmek, gezmek anlamına gelir¹³ Arapçada aynı kökten gelen “zevr” sözcüğü, hem ziyaret etmek hem de ziyaret eden manalarında kullanılır. Yine aynı kökten türeyen “Mezar”, Türkçede kabir olarak ifade edilir¹⁴. Ziyaret genellikle dini manada ibret almak için kabirleri, sevap

¹⁰ Ocak, Ahmet Yaşar; *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, 83-84; Jean Paul Roux; *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev: Aykut Kazancıgil), İst. 1994, 123; Sedat Veyis Örnek, *100 soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul 1995, 102-103.

¹¹ Roux, 124.

¹² Abdulkadir İnan, *Makaleler*, Ankara 1987, II/253; İnan, *Şamanizm*, 48.

¹³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1988, II, 1676; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 1988, 1195.

¹⁴ M. Yaşar Kandemir, “Ziyaret” *İslam Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1993, XIII, 620; Kur'an da “ta kabirleri ziyaret ettiniz” Tekasür 102/2 şeklinde ziyaret kelimesi geçer. Ayetle, İslam öncesi dönem kabir ziyaretleri, kabile mensuplarının dini gayretin dışında övünmeleri sebebiyle yerilip yasaklanmıştır.

kazanmak için de mübarek yerleri, akrabaları ve hastaları görmeyi ifade eder.

Dinlerde “kutsal” kavramı merkezi bir öneme sahiptir. Budizm vb. bazı dinler, herhangi bir Tanrı inancını gerekli görmedikleri halde yine de kutsal fikrine sahiptirler¹⁵. Bu durumda kutsal ile kastedilen şey ve kutsalın belirleyici unsurları üzerinde durmamız gerekmektedir. Kutsal kelimesi Türkçede; güçlü dini saygı uyandıran veya uyandırması gereken, kutsi, mukaddes; tapınılacak veya yolunda can verilecek derecede sevilen mukaddes; bozulmaması, dokunulmaması, karşı çıkılmaması gereken, üstüne titrenilen... tanrısal olan gibi anlamlara gelir¹⁶. Kutsallık ise; özü itibarıyla gizemli ve tabiatüstü güç ile olan teması sebebiyle bir kısım eşyaya, bazı insanlara, hayvanlara, bazı yerlere... atfedilen üstünlüktür¹⁷. Bu üstünlük bazen bizzat tanrı tarafından (Mescid-i Aksa=Beytül Makdis, Beytül Harem ve Tuva Vadisi'nde olduğu gibi¹⁸) bazen de kutsallarla ilintili olarak insanlar tarafından verilir. Gerçekten her kutsal mekan, kutsalın tezahürünü, mevcut kozmik ortamdan bir toprak parçasını ayırma veya nitelikleri açısından farklı kılma etkisine sahip bir kutsalın ortaya çıkışını gerektirir. Bu mekânlarda çoğu zaman bir işaret, o mekânın kutsallaşmasında yeterli olur¹⁹. Örneğin; maddi veya manevi sıkıntısı olan bir insanın bir mekânda yaslandığı taştan, içtiği sudan veya yattığı ağacın altında rahatlaması, sıkıntılarından kurtulması, o mekânın kutsallığına delalet eden emareler olmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde bu anlamda çeşitli türbe ve mezarlar bazı hastalıkların tedavisinde, tanrısal alemle ile bir iletişim aracı olarak ilgi görmektedir. Ancak insanların bu mekanlardaki davranış ve ilişkileri için bazı ölçü ve yasaklar söz konusudur. Bu sınırlama ve yasaklara uymayanların çeşitli cezalara maruz kalacaklarına inanılır.

¹⁵ Kutsal kavramı için bkz: Ahmet Güç, “Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı” **Dinler Tarihi Araştırmaları- I** (Sempozyum 08-09 Kasım, 1996), Ankara 1998, 337-340.

¹⁶ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, II, 939.

¹⁷ Güç, 340.

¹⁸ “Kulu Muhammed'i geceleyin, Mescid-i Haram'dan kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz ki her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla gören O'dur”. (İsra. 17/1); O, Tur Dağı'ndaki atesin yanına vardığında, çok büyük bir gerçekle yüz yüze geldi. Allah, Hz. Musa'ya bir çalıdan seslendi, ona vahiyde bulundu. Derken oraya geldiğinde, o kutlu yerdeki vadinin sağ yanında olan bir ağaçtan: “Ey Musa, Âlemlerin Rabbi olan Allah benim.” (Kassas, 28/30-31) diye seslenildi. Nitekim ona gidince, kendisine: “Ey Musa gerçekten Ben, senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen, kutsal vadi olan Tuva'dasın.” seslenildi (Taha, 20/ 12).

¹⁹ Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, Ankara 1991, (Çev. M. Ali Kılıçbay), 7.

A- KUTSAL MEKANLAR

Araştırma konumuzu oluşturan kutsal mekanlar, ziyaret kavramı ile de ifade edilir. Ziyaret fenomeni, olağan kabir ziyaretlerinden oldukça farklıdır. Zira söz konusu olan; yadır, türbe, tekke, ziyaret gibi çeşitli isimler ile anılan ve çoğunlukla kendilerine veli, evliya, şeyh, dede, baba, efendi, şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güçlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere belli dilek ve isteklerle yapılan ziyaretler ve bu alanda oluşmuş bulunan inanç ve uygulamalardır²⁰. Bu anlamda araştırma alanımızda Ziyaret kelimesi yerine adak²¹ yerleri şeklinde yaygın bir kullanım da söz konusudur. Burada önce ziyaret fenomeni çerçevesinde kutsal mekanları tarihçe, fiziksel özellikleri, ziyaret amaçları ve ritüeller açısından, daha sonrada bunları Harput ve dolayısıyla Elazığ'ın sosyo-kültürel ve inanç turizmine katkıları açısından değerlendirmeye çalışacağız.

1-Arap Baba

Arap Baba türbesi, Harput kasaba merkezinde, Kurşunlu Camisinin doğusunda tepenin yamacında yer alır. Kesme taşlarla yapılmış ve kubbeli olan türbe, Selçuklu dönemi yapı özelliklerini taşımaktadır. Türbe, alt katında Arap Baba'nın sandukası, üst katta mescit olmak üzere iki katlıdır. Yapı, IV. Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında (H: 678/1276) inşa edilmiştir. Mescidin giriş kapısının üstündeki kitabede "Yusuf İbni Arabşah" tarafından yapıldığı kayıtlıdır.²² Arap Baba'nın MS. 1200 yıllarında yaşadığı tahmin edilir. Arap Baba'nın tarihi kişiliğinin yanında menkıbevi kişiliği daha güçlüdür. Bu zat ile ilgili birçok menkıbe

²⁰ Günay, vd., 10.

²¹ Adak; tanrıya, kutsal tanınan bir şahsa veya bir şeye (ağaç, su, taş kaya vb), herhangi bir dileğinin olması, yerine getirilmesi şartıyla adı belirtilerek yapılan şartlı vaat, şartlı söz, bazen şartlı, bazen peşin (mum yakma, çaput bağlama, yiyecek bırakma vb.) bir ant olarak ferdi veya topluca yapılan davranış veya duadır. Tanyu, *Ankara ve Çevresinde Adak.*, 8-9.

²² Ardıçoğlu, 83-84. Kitabede "Allah'ın mescitlerini ancak Allaha ve ahiret gününe inanan, namazlarını kılan, zekatlarını veren ve Allahtan başkasından korkmayan kimseler yapar ve imar ederler. Umarım ki bunlar, doğru yolu bulmuş ve hidayete ermiş kimselerdir. Bu metin ve ali bina, Selçuk sultanlarından din ve dünyası mamur ve abadan olan büyük sultan Kılıçarslan'ın oğlu Keyhüsrev'in zamanında onun istek ve emirleriyle, Şaban'ın torunu ve Arabi Şahın oğlu... Yusuf tarafından hicretin 678. yılında yapılmıştır" ifadeleri yer alır. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, İstanbul 1958, I, 313; Cesedin bulunduğu ahşap sandukanın üstü camekân olup taş bir blok üzerine yerleştirilmiştir. 2010 yılına kadar ziyaretçilerden bayanlar hariç bakmak isteyenlere türbedar örtüyü açmak suretiyle sandukanın içindeki cesedi gösterirken, hali hazırda ceset koruma amaçlı camekanın içinde örtüye sarılmış durumdadır. Yıllardır yapılan sergilemeye son verilmiştir.

anlatılır²³. Bir rivayette; Arap Baba'nın, Harput'ta oturan fukaradan biri olduğu, diğer bir rivayette ise, "Körhane" tabir edilen, kış günlerinde tabii morg olarak da kullanıldığı için, bu mekanda uzun süre kalıp çürümeyen ceset olduğu iddia edilir. Bir başka görüş ise; O'nun adına bu kadar güzel bir türbe ve mescit yapılması, O'nun ya dini bir şahsiyet ya da Anadolu fatihlerinden biri olduğunu ileri sürmektedir²⁴. Kanaatimize göre o dönemde mescit-türbe birlikte inşa geleneği yaygın olduğu için burada yatan zata da aynı amaçla inşa edilmiş olabilir. Ancak Arap Baba olarak ifade edilen ve hakkında çeşitli menkıbeler anlatılan bu zatın nerden geldiği ve hangi dönemde yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak burada yatan zatın mumyalanması Selçuklu döneminde yaşamış önemli bir kişi olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Sunguroğlu, Selçuklu ümerasından mücahit ve muharip bir zatın mummyası olarak ifade etmektedir²⁵.

Tebliğimizde daha çok bu zatın makamının günümüzde inanç turizmi açısından önemini irdedeceğiz. Yaklaşık 200 yıldır yöre insanının

²³ Bunlardan bir tanesi şöyledir: "Harput ve çevresinde bir yıl yağmur yağmamış... kuraklık yüzünden kıtlık olacak diye halk heyecandaymış... İşte tam bu sırada, Arap Baba türbesine yakın olan evlerde oturan "Selvi" isminde ihtiyar bir kadın rüyasında: Arap Baba'nın başı kesilip bir dereye atılırsa derhal yağmurların yağacağını görmüş. Kadın buna aldırmamış... Fakat her gece evi taşlanmak suretiyle tehdit edilince çaresizce bunu yapmış ve bunun üzerine yağmur yağmaya başlamış... Kırk gün, kırk gece devam eden yağmurlar, adeta bir tufan halini almış, o sıra yine bu kadın rüyasında Arap Babayı görüyor... "benim başımı nereye attıysan hemen bana getir, yoksa halin haraptır" diye vaki olan ihtar üzerine ertesi sabah kadın kestiği başı attığı derenin kenarında bulur, türbeye getirerek yerine kor, bunun üzerine yağmurda kesilir. İşte bu efsane ile kesik başın Arap Baba'ya ait olduğuna inanılır." Sunguroğlu, I, 314-315.

²⁴ Sunguroğlu, I, 314; Günerkan Aydoğmuş, *Harput Kültüründe Din Alimleri*, Elazığ, 1998, 78.

²⁵ Sunguroğlu (Sunguroğlu, I, 314) gibi Ardıçoğlu da (Ardıçoğlu, 83) Arap Baba'nın mummyalı olduğunu, hatta Sunguroğlu mevcut başın ceset ile ilgisinin olmadığını ve sonradan konulduğunu da belirtmekle beraber halk arasında kabul görmemiştir. Eski Türk geleneklerine göre bölgenin önemli kişileri ve genellikle askerleri öldüğü zaman mumyalanırlar. Naaş, kokuların geldiği iddiasıyla koruma amacıyla 1977 yılında cam sandığa konulmuş. Ancak ilerleyen yıllarda tekrar kokuların gelmesi üzerine 1988 yılında bozulmasını engellemek amacıyla kimyasal solisyonlarla işlem görmüştür. Bir çeşit mumyalama tekniği ile naaşın çürümesi durdurulmuştur. Ancak daha sonra tekrar çürümenin başladığı iddiası üzerine Vakıflar bölge müdürlüğünün girişimleri ile 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enst. ile Fırat Üniversitesi Adli Tıp Anabilim dalı ortaklaşa cesedi tahlil etmek ve koruma sağlamak için çalışmalar yapmışlardır. Kurulun yaptığı incelemelerde Arap Baba'nın cesedinin mummyalı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Heyet, cesedin yüzyıllar önce, eski Türk geleneğine uygun bir teknikle mumyalandığı düşüncesindedir. Kurul, kafanın menkıbelerde iddia edildiği gibi kesilmediği ve başın bu gövdeye ait olmadığı kanaatinde olduklarını bilimsel verilere dayanarak açıklamışlardır. Bkz: haberayrinti.com. 31.07.2008.

gönlünde taht kurmuş olan bu zat, manevi kimliği ile insanlara şifa ve ilham kaynağı olmuştur. Sadece Elazığ halkına değil bütün Türkiye'ye mal olmuştur. Halkının birçok dilek ve isteklerinde başvurdukları bu mekân, haftanın her günü ziyaretçilerle dolup taşmaktadır. Türbenin çevresi son yıllarda düzenlenmiştir. Ancak burada ziyaretçilerin oturup dinleneceği ve yemek pişireceği bir mekân bulunmamaktadır. Türbe çevresinde ağaç olmakla beraber çeşme yoktur.

Arap Baba türbesi; evlilik çağındaki gençler kısmetlerinin açılması, çocuğu olmayan aileler çocuk sahibi olmak, öğrenciler sınavlarda başarılı olmak için ziyaret etmektedirler. Ayrıca akıl hastaları, felçli ve sara hastaları şifa amacıyla bu mekana getirilirler.

Bu mekânda ziyaretçiler Kur'an okur, dua ve dileklerde bulunurlar. Ayrıca halk dindarlığı veya popüler kültür çerçevesinde ziyaretçiler dileklerini ifade eden yazılar yazar ve adakta bulunurlar. Yine bu ziyaretçiler türbenin dış duvarı, kapısı ve sandukanın örtüsüne el, yüz sürer ve öperler. Bazı ziyaretçiler de türbede bir süre oturur, yatar, dua ve dilekte bulunur. Az da olsa türbenin dış duvar kenarlarında mum izleri bulunur. Dilekleri gerçekleşen ziyaretçiler adakları olarak buraya namazlık, örtü veya halı, kilim türü eşya bırakırlar. Ayrıca türbedeki yardım sandığına para atarlar. Kurban adakları az da olsa bu mekânda görülür, ancak ziyaretçiler bu mekanda yaptıkları adak kurbanlarını evlerinde kesip dağıtırlar.

2- Mansur Baba

Mansur Baba türbesi; Harput-merkez Ulu camiye giden yolun solunda, kesme taşlardan piramit şeklinde yapılmış olup tarihi yapı özelliği taşımakla beraber 1960'lı yıllarda yapıldığı ifade edilir. İki katlı olan Mansur Baba türbesinin üst katı mescit, alt katı ise makamdır. Makam bölümünde kendisi ile beraber eşi ve çocuklarının da sandukaları bulunur. Mansur Baba'nın tarihi şahsiyeti ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Bu konuda, XVI. Yüzyıla ait 1518, 1523 ve 1566 tarihli tahrir defterlerinde Mansur Baba zaviyesi vakfı isim olarak ve gelirleriyle yer almakla beraber başka bilgi bulunmamaktadır²⁶. Ancak söz konusu tarihte ifade edilen Zaviye, sonraları tamamen yıkılmıştır²⁷. Mansur isminden hareketle çeşitli rivayetler söz konusu²⁸ olmakla beraber bunlar da menkıbelere dayanır.

²⁶ Ünal, XVI. Yüzyılda Harput., 218.

²⁷ Sunguroğlu, Harput Yollarında C.I, 331-333.

²⁸ Bu Rivayetler hakkında bkz: Aydoğmuş, 83-84.

Ziyaretçiler ziyaret esnasında türbede kibleye doğru ve mezarlar ön tarafta olacak şekilde diz çöküp dua ve dilekte bulunurlar. Ziyaretçiler, Yasin suresi veya Kur'an'dan bazı sure ve ayetler okuduktan sonra ellerini açarak dua ve dileklerini sunarlar. Bazı ziyaretçiler türbenin dışında mum yakıp duvarın kenarına bırakır, dilek yazıları duvara yazar ve kumbaraya para atarlar. Ziyarete; gençler kısmetlerinin açılması veya sevdiğine kavuşmak, sınavlarda başarılı olmak, bazı kişiler ise aile huzurunun temini gibi amaçlarla gelirler. Dilekleri gerçekleşen ziyaretçiler tekrar ziyarette bulunarak adadıkları adaklarını sunarlar. Bu mekânda kurban pek kesilmez. Ancak adakları varsa evlerinde kesip dağıtırlar.

3- Nadir Baba

Türbe, Harput merkezde Nadir Baba sokağındadır. Arap Baba türbesine yakın mesafededir. Türbe, dikdörtgen planlı olup iki bölümden oluşan ahşap bir yapıdır. Ancak 2012 yılında Vakıflar tarafından dış cephesi ve çevresi kesme taşlar kullanılarak modern bir görünüme kavuşturulmuştur. Türbenin ilk bölümü mescit olup sergilidir. Buradan Nadir Baba'nın sandukasının bulunduğu mekâna geçilir. Sanduka yeşil örtülerle örtülüdür.

Nadir Baba'nın kimliği hakkında kesin bilgi olmamasına rağmen, 1566 tahririnde bu zaviyeden, Nazar Baba zaviyesi ve vakfiyesi şeklinde bahsedilir²⁹. Sunguroğlu, bu türbeye ait kayda değer kaynağa rastlamadığını, yörede yaşayan Ermenilerin türbeye inançla bağlı olduklarını ifade etmektedir. Özellikle hasta olan çocuklarını türbenin içerisinde yalnız olarak bırakıp dışarı çıktıkları, hasta beş on dakika türbede yalnız kaldıktan sonra dışarı çıkardıklarını anlatmaktadır. Bu çerçevede özellikle Pazar günleri şehir ve civar köylerden birçok kişinin ziyarete geldikleri ve türbenin önünde adeta sıraya girdiklerini belirtir³⁰.

Nadir Baba hakkında Tayyar Baba (1902-1973) hatıralarında: Harput'ta oturduğu yıllarda, Nadir Baba türbesinde bazı din alimleri ile sohbet toplantıları yaptıklarını, bu sohbet toplantılarına Yesevi ve Nakşi tarikat mensubu kişilerin de katıldıklarını kaydeder ve kendisinin de devamlı bu türbede yattığını söylemektedir³¹. Geçmişten günümüze halk dindarlığı çerçevesinde Nadir Baba türbesine, özellikle çocukları olmayan veya düşük yapan kadınlar ya da sebepsiz yere çocuğunun öldüğüne inanan kadınlar gelip ziyarette bulunurlar. Bunların yanı sıra dua ve şifa maksadıyla

²⁹ Ünal, XVI. Yüzyılda Harput.., 220.

³⁰ Sunguroğlu, I, 333.

³¹ Bkz: Aydoğmuş, 87-88.

psikolojik hastalıkları olanlar da getirilir. Ziyaretçilerden çocuğu olmayan bazı kadınlar ise, Nadir Baba'nın sandukasının kenarına yanlarında getirdikleri ipi dolamaktadırlar Bu ip burada bir yıl boyunca bağlı kalmakta, daha sonra çocuk sahibi olanlar, adanmış oldukları adaklarını yerine getirirler. Bazı kadınlar ise, uzunca bir ipe 40 adet düğüm atıp, her bir düğüme de bir Fatiha, üç ihlas okuyarak ipliği sanduka üzerine koyup tekrar alırlar. Bu ipi kadınlar hamile kalınca beline bağlarlar, doğumdan sonra da bebeklerinin yatağının başına korlar. Bunu üç Cuma üst üste sela verilirken yaparlar. Türbe kapısı önüne renkli iplik, yine her renkten bez ve kumaş parçaları bağlanır. Türbenin küçük penceresi önünde çok sayıda mum artıkları ve duvarda mum izleri vardır. Türbedar, mekanın her çeşit dilek için ziyaret edildiğini, dilekleri gerçekleşenlerin, türbeye; Kur'an'ı Kerim, seccade, halı, kilim vb. şeyler getirdiklerini ve burada kurban da kestiklerini belirtti. Türbedar, bu mekana gelip de çocuk sahibi olan kişilerin çocuklarına kız ise Nadire, erkek ise Nadir ismini verdiklerini, bunu da Nadir Babayı rüyasında gören bazı ziyaretçilerin bu zatın talebi olarak gerçekleştirdiklerini anlatmaktadır³². Ziyaretçisi çok olan bu mekan yoğun olarak Cuma akşamları, Cuma ve Pazar günleri ziyaret edilir.

4- İmam Efendi (Hacı Hafız Osman Bedrettin)

İmam Efendi'nin Türbesi Harput'ta Meteris mezarlığının üst kısmında bulunur. Türbe kare planlı olup, üzeri biri büyük biri de küçük olmak üzere iki kubbe ile örtülüdür. Türbenin içi demir parmaklıklarla ikiye ayrılmış olup iç kısımda, İmam Efendi'nin tarikattan arkadaşı Mustafa Naci Efendi ve oğlu Muhit Efendi'nin sandukaları dışında ise diğer oğlu Nurettin Efendi'nin sandukası vardır. Türbe mevcut haliyle Kahramanmaraşlı işadamı Abdulkadir Kutlubey tarafından yaptırılmıştır.

Asıl adı Osman Bedrettin olan İmam Efendi, aslen Erzurumlu olup 1858 yılında Abdurrahman Ağa Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Baba adı Selman Sükuti, anne adı Esmâ hanımdır. Küçük yaşta babası vefat eden İmam Efendi, ilk derslerini Erzurum'daki hocası Mehmet Tahir Efendiden alır. Dokuz yaşında iken hafız olur, çeşitli dini ilimleri öğrenir. 93 Harbinde Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından tabur imamlığına getirilir, 1882 tarihinde

³² Bu türbenin mevcut türbedarı, daha önce eşinin (Hulusi) burada türbedarlık yaptığını onun da annesinden bu vazifeyi devraldığını, eşinin vefatı üzerine kendisinin üç yıldır bu hizmeti üstlendiğini ifade etti. Fatma Göktürk, Türbedar, Elazığ Doğumlu, 68 yaşında, okur yazar değildir. (11.04.2009); Rıfat Araz 1990'da aynı uygulamaları gözlemlediğini belirtmektedir. Bkz: Araz, 105-106.

taburuyla birlikte Palu'ya gelmiştir. Palu'da Mahmut Samini Hazretleri ile tanışır ve O'na bağlanır ve ondan icazet alır. O, Şeyhinin ölümünden sonra 1909 yılında emekli olup Çemişgezek'ten Harput'a gelir, 17 Ekim 1924 yılında vefat eder. İmam Efendi, hayatı boyunca çevresindeki insanlara İslam'ın ruhunu anlatmıştır. Kendisi ile ilgili birçok menkıbe anlatılır³³. Bir menkıbede, dilencinin kendisine “Şeyh indillahi” demesi üzerine, cebinde hiç para taşımayan şeyh, para çıkarıp vermiştir. Oğlunun merakı karşısında “ya oğlum Allah arzu ederse hazine-i gaybından da verir” cevabını vermiş³⁴. İmam Efendi'nin Gülzar-ı Samini ve Sohbetname isimde eserleri vardır.

İmam Efendi türbesine gelen ziyaretçilerin bazıları türbe içinde iki rekat namaz kılarken bir kısmı da Kur'an'ı Kerimden bazı sureler okurlar. Cuma akşamları, cumartesi ve pazar günleri ziyaretçisi çok olan bu mekan çeşitli hastalık ve dilek için ziyaret edilir. İmam Efendi türbesine yapılan adak kurbanlar, Musa Kazım Efendi türbesinde kesilir.

5- Kazım Efendi

Kazım Efendi Türbesi, Harput'un Meteris mezarlığında, İmam Efendi türbesinin kuzey yönünde yakın mesafededir. Türbenin etrafı duvarla çevrilidir. Mezarın üzerinde dört ayak üzerine oturtulmuş kubbe bulunmakta ve çevresi açıktır. Mezar, yerden yaklaşık 30cm yükseklikte, çevresi daire şeklinde demir bir kafesle çevrili olup kitabesi bulunmaktadır.

Aslen Harputlu olan Musa Kazım, Nakşi Tarikatının son şeyhlerinden biri olup İmam Efendi'nin son halifelerindendir. Halk arasında Kazım Efendi olarak bilinen bu zat 1894 yılında Harput'ta doğmuş, tahsilini burada yapmış ve son olarak da muallim mektebini bitirip Fransızca öğretmenliğine başlamıştır. İmam Efendiye intisap ederek ondan hem dini dersler almış hem de O'nun sohbetlerinden faydalanmıştır. İmam Efendi'nin vefatından sonra İmam Efendi'nin yanında bulunan Şeyh Samini Hazretlerinin müridi Mustafa Naci efendi ile gönül bağı kurarak tarikatın usul ve erkanını öğrenmiş, 1967'de Harput'ta vefat etmiştir.

Kazım Efendinin makamı, vefatından sonra müritleri tarafında düzenlenmiş ve sık sık ziyaret edilmektedir. Bu zatın Malatya, Diyarbakır ve Adana gibi çeşitli illerden de ziyaretçileri bulunmaktadır. Her yaştan insanların ziyaret ettiği bu mekan, gençler tarafından da ziyaret edilir. Özellikle sınav dönemlerinde çok yoğun ziyaretçisi olan bir mekandır.

³³ İmam Efendi ile ilgili anlatılan menkıbeler hakkında geniş bilgi için bkz: Aydoğmuş, 129-142.

³⁴ İsmail Görkem, *Elazığ Efşaneleri*, Elazığ 2006, 156.

Kafiler halinde gelen ziyaretçiler dua ve dileklerini burada ifade etmektedir. Ziyaret esnasında ziyaretçiler Kur'an okur, dilek ve adakta bulunurlar.

6- Beyzade Efendi

Beyzade Efendinin asıl adı Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi olup mezarı Harput'un meteris mezarlığındadır. Bizzat vasiyeti üzerine mezarı beyaz taşlardan yapılmış ve çevresi aile mezarlığı şeklinde düzenlenmiştir. Harput'un meşhur âlim ve mutasavvıflarından olan Hacı Ali Rıza Efendinin aslen Türkistanlı olduğu, ailesinin kendilerine bağlı birkaç aile ile birlikte Harput'a geldikleri belirtilir. Beyzade Efendi, 1810 (H. 1225) tarihinde Harput'ta doğmuş, önce Şeyhül- Ulema Büyük Hacı Ali Efendiden sonra Dağıstanlı Hacı Hafız Mehmet Efendiden dersler almıştır. Bir taraftan ilme, diğer taraftan da tasavvufa karşı ilgi göstermiştir. Şeyhi Urfalı Hartevizade Mehmet Rehavi Efendi kendisine Nakşibendi tarikatının halifeliğini tevcih etmiştir. Yaklaşık 96 sene yaşadığı ve 1904 (H. 1322) yılında Harput'ta vefat ettiği ifade edilir³⁵.

Yöre halkının değer verdiği ve manevi şöhrete sahip olan Beyzade Efendi'nin birçok kerameti anlatılır: "Bir gün Harput'ta cemaatle namaz kılan Beyzade Hoca'nın, namazın sonuna kadar sol eli havada kalmış. O sırada Palu'da bir köydeki cami harabe haldeymiş. Bu camideki cemaat çıkmadan Hoca elini bırakmamış. Cemaat kapıya çıkınca da cami yıkılmıştır"³⁶. Beyzade Efendi'nin mezarı, dilek ve şifa maksadıyla ziyaret edilir. Ziyaretçileri genellikle Çocuğu olmayanlar, iş arayanlar, sınıfını geçmek isteyen ve sınavlarda başarılı olmak isteyen öğrenciler, kaderlerinin açılmasını isteyen bay ve bayanlar mezarlığa ziyarette bulunup dileklerin gerçekleşmesi için dua ve adakta bulunurlar. Beyzade Efendi'ye üç veya yedi hafta üst üste Cuma günleri Cuma salası verilirken ziyaret gerçekleştirilir. Niyetlerinin gerçekleşmesi amacıyla ve bu inançla eline aldığı bir makara ipliği sökerek giden bayanlar, dönerken de bu sökülen ipi sararak evine dönerler. Ziyaret esnasında mezarın toprağını yiyen veya bu toprağı suya katarak içenlerin dileklerinin gerçekleşeceğine ve ziyaretçinin ne tür derdi, acısı ve ıstırabı varsa yok olacağına inanılır. Aynı zamanda mezarının üzerine kadınlar tarafından serpilene buğday tanelerini, dillerinin altında saklayan öğrencilerin, ders ve imtihanlarında başarılı olacaklarına

³⁵ Sunguroğlu, II, 110- 113.

³⁶ Görkem, 157; Beyzade Hazretleri ile ilgili anlatılan menkıbeler hakkında bkz: Aydoğmuş, 186-187.

dair inançta vardır³⁷. Ziyaretçilerin bazıları da avuçlarına aldıkları buğdayı teker teker kabrin üzerine atıp “Verdim yüce mevlaya muradım olsun Allah’ım, bu Cuma olmazsa diğer Cuma’ya” diyerek bu davranışlarını üç hafta üst üste tekrar ederler. Kaderlerinin açılmasını isteyenler de ellerine aldıkları bir makarayı bir yandan sökerken bir yandan da şöyle derler: “Ya Rabbim, bu ip gibi kaderim açılsın”. Bu uygulama sadece bir Cuma günü yapılır. Gelen ziyaretçilerin bir kısmı da avuçlarındaki buğdaya, bir Fatıha ve üç İhlas okuyarak kabrin üzerine atmaktadırlar. Kısmeti açılmayan veya çocukları olmayanların en çok ziyaret ettikleri Beyzade Efendi mezarı özellikle Cuma günü, şifa bulan ve dilekleri gerçekleşen ziyaretçilerin adaklarını yerine getirdikleri bir gündür. Bu ziyarete diğerlerinden farklı olarak genelde adak olarak Mevlit okutulur. Zaten bu mezarlıkta sürekli bulunan bir yaşlı erkek mevlit okumak için beklemektedir. Adaklarının bir parçası olarak ziyaretçiler mevlitten sonra orada bulunan veya gelip geçenlere şeker dağıtırlar³⁸. Cumartesi ve Pazar günleri de bu mekan ziyaret edilir.

7- Murat (Şeyh Şerafeddin) Baba

Murat Baba Türbesi; Harput, Balak Gazi parkının giriş kapısının sağ tarafında bulunmaktadır. Türbe, tek mekandan oluşan altıgen planlı ve basık bir kubbe ile örtülüdür. Türbe, tek katlı olup moloz taşlardan yapılmış iken dış cephesi ve çevresi kesme taşlarla restore edilmiştir. Türbe harap halde iken ilki 1960’larda ve son olarak da 2012’de Vakıflar Genel Müd. tarafından restore edilmiştir. Türbenin kible tarafında mezar sandukası yer alır. Türbenin içi sergili olduğu gibi ayrıca seccadeler serilidir. Türbenin yanında su ve ağaç yoktur. Murat Baba, Feth Ahmet Baba’nın akrabası olup, onunla beraber Belh’den gelmiş ve burada savaşırken kalenin önünde şehit düşmüş ve naaşı eskiden mezarlık olan mevcut yerinde defnedilmiştir. Ancak türbenin ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği bilinmemektedir³⁹. Yöre halkı, Murat Baba’nın cesedinin savaş kıyafetleri ile çürümemiş bir halde kabrinde olduğuna, yine Allah’ın emriyle tekrar kalkıp düşmanlarla savaşaacağına inanır.

Murat Baba türbesi, çeşitli amaçlarla ziyaret edilir. Halk arasında ismine istinaden muradı olup ta buna ulaşamayanların ziyaret etikleri bir mekan olarak ifade edilir. Bu ziyaret amaçlarını sandukanın kenarlarındaki yüzlerce

³⁷ Rifat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Ankara, 1995, 183-184.

³⁸ Zehra Levent, Ziyaretgahın bakıcısı, Elazığ doğumlu, okur yazar değil, 70 yaşlarında. (21.05.1999).

³⁹ Sunguroğlu, I, 335-336.

dilek yazılarından ve son restorasyondan sonra ziyaretçilerin para atmaları için yapılan ahşap sandığın her tarafına yazılan dilek yazılarından (bunların çoğunda isim yazılıp ve Allah'ım diye başlayarak, inşallah ve âmin kelimesi ile sona eren, OKS ve ÖSS sınavlarında başarı talepleri, kazanmak istediği fakültenin ismini yazarak dileğini ifade etmesi, derslerde başarı, şifa, eş ve iş talepleri, sevdiğine kavuşma gibi) çıkarmak mümkündür. Diğer ziyaretçilerden; çocuğu olmayanlar, kısmeti kapalı olan erkek ve bayanlar ve nişanı atılmış kişiler çoğunluktadır. Bu ziyaretçiler bizzat dua edip dilek tuttukları gibi, bu türbede görevli türbedar da onlar için şöyle dua etmektedir. “Cenab-ı haktan her ne dilek istiyor ve her ne temenni ediyorsan bu duaları, Murat Baba'nın yüzü suyu hürmetine Allah'ım dergahı izzetinde kabul ve karin eylesin”. Murat Baba türbesi için belli ziyaret günleri olmayıp, özellikle Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri ziyaret edilir. Dilekleri gerçekleşenler ve şifa bulan hastalar adak olarak adanmış oldukları: Kur'an-ı Kerim, seccade, yeşil örtü vb. şeyler getirirler. Bu mekanda adak olarak kurban da kesilir⁴⁰.

8- Tayyar Baba

Tayyar Baba türbesi, Harput'tan Meteris mezarlığına çıkılırken Beyzade kabristanlığının güney batı yönünde, Elazığ'a bakan bir düzlüktedir. Tayyar Baba türbesi dikdörtgen planlıdır. Çevresinde bazı müritlerinin mezarları bulunmaktadır. Türbenin mimari özelliği olmamakla beraber modern bir yapıdır.

Cafer-i Tayyar Baba, aslen Harputludur. Babasının adı Hızır olup okumayı seven bir aileden gelir. İlk eğitimini kendi aile çevresinden alır. Genç yaşta Tayyar Baba, ailesinin geçimini üstlenmek zorunda kalır. Bir süre çiftçilikle uğraşır, daha sonra arazilerini satarak Harput'a gelir. Bir müddet dericilikle uğraşır ve akşamları da Harput ulemasının dini toplantılarına katılır, tasavvufa ilgi duyar ve Kadiri tarikatını seçer. Bu zat, 1973 yılında vefat etmiştir. Tayyar Baba ile ilgili birçok menkıbe anlatılır⁴¹.

Tayyar Baba, vefat etmeden önce kendisinin Harput'a gömülmesini ve kendisi için türbe yaptırılmamasını istemiştir. Ancak ne zaman mezarının altında berrak bir su çıkar, bu su altı ay akar ve daha sonra kesilirse, türbesinin o zaman yapılmasını vasiyet eder. Bu işareten sonra oğulları türbesini yaptırmıştır. Bu ziyaretgaha özellikle tatil günlerinde insanlar akın

⁴⁰ Mustafa Kırtık, Murat Baba'nın Türbedarı, 70 yaşlarında, Elazığlı. (30. 05.1999)

⁴¹Bu zat ile ilgili menkıbeler için bkz: Aydoğmuş, 211-221.

akın gelir, Kur'an-ı Kerim okuyup dua ederler. Bazı ziyaretçiler de maddi ve manevi hastalıklardan kurtulup şifa bulmak maksadıyla gelir ve adaklarda bulunurlar. Rivayete göre, dili tutulmuş bir kadın buraya gelerek ziyaret ve duada bulunmuş ve şifa bulmuştur⁴². Bu mekanda az da olsa kurban kesilir.

9- Seyyid Ahmet ve Mehmet Zahiri Baba

Türbe, Sara Hatun camisinin yakınında, kaleye giden yolun solundadır. Mimari özelliği olmayan türbe kare ve tek bölümden oluşur. Türbenin içinde iki sanduka bulunur ve mekan sergilidir. Türbenin kapısının üstündeki levhada sadece M. Zahri Baba ismi ve mimarı olarak Rıza oğlu Fıncı İbrahim Aslan ismi yazılı olup tarih vb bilgiler yer almamaktadır. Sunguroğlu, türbe, mescit ve aynı isimle anılan medreseden bahsetmektedir. Mahalle ismi dahil yapıların hepsinin bu zatın ismi ile anılmasının onun şahsiyetinin büyüklüğüne delil teşkil ettiği kanaatindedir⁴³. Ayrıca bir külliye olan bu mescidin Osmanlı devrinden çok önce, muhtemelen Artuklular zamanında yapılmış olabileceği ve tahrirlerde mescit için medrese vakfının gelirinden harcama yapıldığı belirtilir. 1523 tarihli İcmal defterdeki “Evkaf-ı Medrese-i Melik Zahirîye” kayıt incelenirse “Melik Zahir”’in bir hükümdar veya unvanı olduğu anlaşılır, ancak kesin bilgi bulunmamakla beraber çeşitli tahminler yapılmaktadır⁴⁴. Bu zatın şahsiyeti ve eserlerin inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Rivayete göre bu türbe eskiden yokmuş, buraya çevreden akan bir çeşmenin pis suları akmaktaymış. Yıllar önce burada yaşayan Fıncı İbrahim adında bir zat, rüyasında Mehmet Zahiri Efendi’nin kendisine “beni bu sudan kurtarın” dediğini görmüş, aynı rüyayı üç gün üst üste gören Fıncı İbrahim, bu yeri dozerle düzelterek, yaklaşık 35 yıl önce bu türbeyi yaptırmıştır. Beton ve üstü çatılı iken son zamanlarda türbenin dış cephe ve çevresi kesme taşlarla örülerek modern bir görünümde restore edilmiştir. Türbenin önünde bir dut ağacı bulunmaktadır. M. Zahirî Efendi’nin kabri bulunurken, yanında Seyyid Ahmet Efendi’nin de kabrini bulmuşlar ve ikisini de aynı türbe içine koymuşlar. Harput’ta yaşayan bazı kişiler bu türbede bazı geceler ışık yandığına şahit olduklarını söylemektedirler. Sandukaların üzerinde çokça yeşil örtü ve kenarda seccadeler bulunur. Türbe, çeşitli dilek sahipleri ve hastalıklardan kurtulmak isteyenler tarafından ziyaret edilir. Bu ziyaretgaha, Malatya, Mersin, Adana gibi çeşitli

⁴² Abdulkerim Sarıpolat (Tayyar Babanın müridi, 60 yaşlarında)’dan nakletmektedir. (30.05.1999).

⁴³ Sunguroğlu, I, 321.

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz: Ünal, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, 212, 215.

illerden de ziyaretçiler gelmektedir. Ziyaretçiler arasında her kesimden kişiler bulunur. Çocuğu olmayan Mersinli bir bayan, Seyyid Ahmet ve M. Zahirî Efendi'yi ziyaret ettikten sonra çocuk sahibi olmuş ve o zaman bu türbede türbedarlık yapan Elif Hanım'a çeşitli hediyeler getirmiştir. Bazı dilek sahipleri de türbenin çatısına dilek tutarak ufak tefek taşlar atarlar, şayet atılan taşlar çatıda kalırsa dileklerinin gerçekleşeceğine inanırlar. Ayrıca bu türbede mum yakılır. Dilekleri gerçekleşen ve şifa bulanlar adaklarını yerine getirir. Bu adaklar: Kur'an-ı Kerim, seccade, levha, yeşil örtü gibi şeylerden oluşur. Bazı ziyaretçiler de buradaki yeşil örtüleri alıp muska yapmak için kullanırken bazıları da evlerine ve arabalarına asmak için götürürler⁴⁵.

10-Ankuzu Baba

Ankuzu Baba türbesi Harput'un 5-6 kilometre doğusunda kendi ismiyle anılan "Ankuzu Tepesi"nin hakim noktasındadır. Türbenin duvarları ve tavanı betondur. Türbe tek mekanlı olup sergilidir. Türbenin bulunduğu mekana kayalıklar arasında patika yoldan çıkılır. Türbenin yanında su bulunmamakla beraber çevresinde birkaç ağaç olup türbe ve ağaçların çevresine ziyaretçiler tarafından yığılan taşlarla mekan koruma altına alınmıştır. Türbede bulunan sanduka yeşil örtü ve namazlıklarla örtülüdür. Türbenin içinde mum yakma yeri vardır. Ayrıca Kur'an ve Yasin'den oluşan kitaplar ve namazlıklar çokça bulunmaktadır. Ziyaret mekânının güney tarafında kurban kesme yeri yapılmıştır.

Ankuzu Baba'nın VIII ve IX. Yüzyılda Arap-Bizans mücadeleleri esnasında bölgenin fethine katıldığı tahmin edilmektedir⁴⁶. Ankuzu Baba zaviyesi vakfiyesinden 1523 tarihli Tahrir Defterinde bahsedilir. Ancak 1566 tarihli Evkaf Defterinde zaviye vakfından söz edilmez⁴⁷. Evliya Çelebi, Ankuzu Baba Tekkesinden fakirler yeri olarak bahseder⁴⁸. Ziyaretgah ile ilgili: Türbenin hemen yanı başındaki sert kayalarda bir insan ve atın ayak izinin bulunması sebebiyle bu zatın bir İslam mücahidi olduğu ve burada şehit düştüğü; bazıları da, bu zatın aslen civar halktan olduğunu, Yeniçerilerin zulmüne uğradığını ve onlardan kaçarak kayalıklara sığınmak isterken onlar tarafından burada feci bir şekilde öldürüldüğü ve halk

⁴⁵ Zeliha Akdemiroğlu, Türbedar, 50 yaşlarında, Elazığ Doğumlu. (23.05.2004)

⁴⁶ Ardiçoğlu, 32-33.

⁴⁷ Ünal, XVI. Yüzyılda Harput., 219-220.

⁴⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sad: T. Temelkuran, N. Aktaş), III-IV, 171.

tarafından buraya gömüldüğü rivayetleri vardır. Türbenin kuzey tarafındaki kayalarda Ankuzu Baba'nın şehit olurken dökülen kan izleri bulunmaktadır. Ayrıca burada mevcut bazı izlerin bu zata ve atına ait olduğuna da inanılır⁴⁹.

Bu türbeye adakta bulunan kimseler özellikle havaların ısınmasıyla beraber dilek ve adaklarını gerçekleştirmek için ziyarete gelirler. Yaz mevsiminde zaman zaman kalabalıklar oluşur. Gelen ziyaretçiler bu mekanda kurbanlarını kesip pişirerek hem kendileri yer hem de oradaki fakir fukaraya dağıtırlar. Belli bir süre bu mekanda oturup türbeyi ziyaret ederler. Ziyaretçiler bu mekanda hastalarını yatırır, çevredeki ağaçlara dilek maksadıyla çaput bağlarlar. Türbeye girerken sağ tarafta dilek sahipleri için mum yakma yeri bulunmaktadır.

Ziyaret amacı olarak, özellikle psikolojik rahatsızlığı olan hastalar getirilir. Bu hastalar, türbe içinde bir süre yatırılarak uyuması sağlanır. Hasta uyku esnasında şayet Ankuzu Baba'nın atının ayak seslerini duyup, irkilirse bu irkilme ile beraber hastalığın o kişiden uzaklaşacağına inanılır. Ziyaretçiler, kutsal mekanın bir parçası olarak ayak izlerinin olduğu taşlara da saygı gösterirler. Ankuzu Baba'nın yüksek bir yere gömülmesi eski Türk inancı ile bağlantılıdır. Çünkü Türkler eskiden yüksek tepeleri ve dağları kutsal kabul ettikleri için, atalarına ait mezarları o mekanlara yapmışlardır⁵⁰.

11- Fatih Ahmet Baba

Fatih Ahmet Baba'nın türbesi Elazığ merkez Harput kasaba merkezine 1,5 km kuzey istikamettedir. Türbenin çevresi ağaçlıktır. Türbenin ön tarafında en az 4-5 asırlık çınar ağaçları bulunur. Feth (Fet) Ahmet Baba olarak da ifade edilen zatın makamı, kesme taşlardan yapılmış çokgen planlı ve kubbelidir. Türbe tarihi bir yapı olup bitişiğindeki mescit kısmı sonradan ilave edilmiştir. Türbe ve Mescide dışardan iki ayrı kapıdan girilir. Halihazırda türbe ve çevresinde restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Türbenin dış cephesi ve çevresi kesme taşlarla modern bir tarzda restore edilmektedir. Eski bir yapı olan türbenin kitabesinde, bu zatın 1100 yıllarında Harput'un fethine katılmış bir komutan olduğu belirtilir. Tarihi şahsiyeti, VIII. Ve IX yüzyıllardaki Arap-Bizans mücadelelerine dayandırılır. Halk arasında "Fethamed Baba" olarak bilinen bu zat, XVI.

⁴⁹ Sunguroğlu; Ziyaretgahın Ankuzu veya Eykuzu ismiyle bilindiğini, bu türbenin yanında Zerterikli Rıza Bey'in babası Saraylı Mustafa Ağa tarafından yapılmış bir zaviyenin olduğunu ve sonradan bunun yıkılıp, sadece türbenin kaldığını belirtir. Ayrıca bu türbenin ve kayalığın etrafındaki bahçelere Ankuzu nahiyesi denildiğini de ifade eder. Bkz: Sunguroğlu, I, 322-323.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz: Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul 1976, 31-34.

Yüzyıldaki vesikalarda “Şeyh-i kainat” olarak zikredilir. Şeyhin Tekkesinden ve vakfından ilk defa 1523 tahririnde bahsedilir⁵¹. Evliya Çelebi, Feth-i Baba Tekkesinin büyük asitane olduğundan bahseder⁵². Bu ziyaret mekanı her ne kadar düzenlenmeye çalışılmışsa da düzensiz ve plansız bir şekildedir. Özellikle hafta sonlarında yüzlerce ailenin ziyaret ettiği bu mekanı daha fonksiyonel bir şekilde düzenlemek gerekmektedir. Ziyaretgah, ziyaretçilerin ihtiyaçlarını giderebileceği ve rahat edebileceği şekilde düzenlenmelidir. Kurban kesme ve pişirme yerleri basit bir şekilde yapılmış ve yeterli olmadığı gibi oturulacak yerler de çok azdır. Bu sebeple ziyaretçiler, o tepelerin yamaçlarında gelişigüzel oturmaya ve yemek yapmaya çalıştıkları için çevre temizliği sağlanamamaktadır. Temennimiz bu mekanın restorasyonun bitimi ile daha güzel olacağı şeklindedir.

Harput’un meşhur alim ve mutasavvıflarından Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi’nin Feth Ahmet Baba’nın Kimliği ile ilgili bazı bilgiler vermektedir⁵³. Ayrıca Feth Ahmet Baba’ya saygısızlık yapan ve çarpılan kişilerle ilgili bazı hikayeler anlatılır⁵⁴.

Feth Ahmet Baba türbesinin dış duvarına asılı levhada şu bilgiler yer alır: Feth Ahmet Baba Türbesi adıyla anılan bu türbenin Harput’ta XII-XIII yüzyılda saltanat süren Artuklu hanedanı hükümdarlarından Ebu Feth İzzettin Ahmet’e ait olduğu anlaşılmıştır. Türbe sekizgen planlı, iki katlı ve kümbetli idi, Kümbeti ve ikinci katı Mansur Baba türbesi gibi Harput’tun 1134 yılında Selçuklular tarafından zapt edildiği zaman yıktırılmıştır. Bitişindeki mescit çok sonraları yapılmıştır. Feth Ahmet bahçelerinin Harput Artuklu hükümdarının olduğu ve türbenin güneyinde ve kurebaşı tepesindeki enkazın bu hükümdarın yaptırdığı saraya ait bulunduğu sanılıyor.

⁵¹ Ünal, XVI. Yüzyılda Harput..., 220.

⁵² Evliya Çelebi, III-IV, 171.

⁵³ “Sen bil ki Harput kasabası civarında medfun ve Feth Ahmet namıyla meşhur olan zat, pervat veya perbat şehrinde Şeyhül-Kainat unvanıyla anılan “Aliyyürremeytani”nin talebelerindendir. Kendisi Belh’te doğmuş, ismi Ahmet, tarikatı tarikatı Hacegandır. Muhammed Hellacül-Belhi vasıtasıyla Hz. Azizan Hoca’dan intisap etmiştir. Onun dost ve yakınlarından on kişi de türbenin üst tarafındaki mezarlıkta medfundurlar. Kendisi saadeti kiramdan olup, sağ kolundan yaralanarak şehit düşmüş ve aynı yere gömülmüştür. Mensup olduğu mezhep, Hanefi mezhebi olup, Bağdat’ta medfun bulunan ve bu mezhebin banisi olan İmam-ı Azam Ebu Hanife Hazretlerinin hizmetinde de bulunmuş ve 96 yaşında vefat etmiştir. Sunguroğlu, I, 327-328.

⁵⁴ Sunguroğlu, I, 328-330.

Bu ziyaret mekânına gelen bazı ziyaretçiler; türbenin avlu kısmına açılan kapıdan itibaren ritüeller uygulamaya başlarlar. Söz konusu kapıya el sürmek ve öpmek şeklinde başlayan uygulamadan sonra türbenin kapısındaki basamağa gelirler. Burada bazı ziyaretçiler yere kapanarak secde halinde o basamağı üç kez öpüp alınlarını dokundururlar. Ondan sonra biraz doğrulup kapının sağ ve sol taraflarına el sürüp öperler ve türbenin içine geçerler. Sandukanın hemen yanında önce secde edip sonrasında da sandukanın örtüsünü 3-5 kez öpüp alınlarına dokundururlar. Devamında ise dizlerinin üstünde sürünerek sandukanın etrafında 3-5-7 kez dönerler. Bu sırada da mezarın baş kısmına ve ayak kısmına geldiklerinde sandukanın örtüsünü öper ve sandukaya el ve yüz sürerler. Sonrasında da sandukanın ayak tarafında önce dua ederler akabinde bir süre secdeye kapanarak kalkıp sandukayı tekrar üç kez öpüp anlımı koyduktan sonra arka arkaya türbeden dışarı çıkarlar. Sonra da ziyaretçiler türbenin dış duvar kenarlarına dilek tutarak mum yakıp bırakırlar ve kible tarafındaki duvarlarına dilek tutup dua ederek taş yapıştırma işlemini oldukça yaygın olarak gerçekleştirirler. Taş yapıştıran kişiler, dileklerinin gerçekleşmesi için taşın duvara yapıştığı yerden düşmeden kalması ve bunun üç hafta üst üste Cuma günleri tekrarlanması gerekir. Mum yakanlar da gerçekleşmesini istedikleri dileklerinin olması için mumun sönmekten yanıp bitmesi gerektiğine inanırlar.

Türbe, daha ziyade yaz aylarında Perşembe ve Pazar günleri ziyaret edilir. Şifa ve kısmetin açılması amacıyla gelen ziyaretçiler dua, dilek ve adaklarda bulunur. Bir mesire yeri özelliğini taşıyan Feth Ahmet Baba Türbesine Elazığ'da her kesimden ziyaretçi olduğu gibi, çevre iller başta olmak üzere Türkiye'nin her yerinden de ziyaretçi gelir. Ziyaretçilerin bir kısmı, türbenin yanındaki mescide girerek iki rekat namaz kıldıktan sonra türbe kısmına geçerek dua edip ayrılır. Bazıları ise yanlarında getirmiş oldukları yiyecek ve içecekler ile ağaçların altında veya türbenin kenarında veya çevresinde piknik yaparlar.

Ziyaret amaçları olarak: çoğunlukla Felçli, dili tutulmuş, deli, çocuğu olmayan, sihir, büyü ve nazara gelmiş kimseler ile çeşitli niyet ve dilekleri bulunan kimselerin ziyaret ettikleri bir mekandır. Akıl hastalarının bu ziyaretgâhta bir gece yatırılması ile iyileşeceğine, burada koluna demir bilezik geçirip çıkarmayanların çocuk sahibi olacaklarına inanılır. Türbenin hemen yanında bulunan "Dağdağan (Dardağan) Ağacı" Feth Ahmet Baba türbesine yakınlığından dolayı kutsal sayılmakta ve dileklerin gerçekleşmesi için çeşitli renklerde kumaş ve bezler bağlanmaktadır. Türbenin çevresindeki badem ağaçlarına da çaput bağlanmaktadır. Türbenin dış duvarlarındaki

taşlara, içine ve mescidin mihrabına kalemlerle yazılmış “Ya Rabbim Hastalığıma şifa Eyle”, “Allah’ım sınavda başarılı olmamı sağla”, “Allah’ım beni dindar bir erkeğe nasip et” gibi yazılı ifadeler de bulunmaktadır⁵⁵. Günümüzde bu yazıları engellemek için iç ve dış mekan sık sık boyandığı için dilekler bazen kağıtlara yazılarak mescit ve türbe kısmında örtülerin altına konulmaktadır.

Feth Ahmet Baba’yı ziyaret ettikten sonra, dilekleri gerçekleşen ve hastalıklarından şifa bulan ziyaretçiler, türbeye halı kilim, seccade ve kurban getirerek adaklarını gerçekleştirirler. Bu mekanda çocuk dileği gerçekleşenler erkek çocuklarına Fethi veya Fet Ahmet, kız çocuklarına Fethiye ismi verirler. Elazığ’da bu isimler çok yaygındır.

12-Beşik Baba (Hırkalı baba)

Beşik Baba türbesi, Harput’ta Balakgazi heykelinin bulunduğu tepenin doğu yamacında bulunmaktadır. Türbe basit taşlardan örülmüş beton sıvalı, sade görünümlü iken 2012 yılında Vakıflar Bölge Müd. tarafından kesme taşlarla dış duvarları örülerek modern bir görünüme kavuşturulmuştur. Türbenin içi eski haliyle taşlarla örülmüş kubbemsi olup sergilidir. Halk arasında, türbenin bulunduğu yerde bir ailenin topluca şehit edildiği şeklinde rivayetler vardır. Burada yatan şehitlerin, Arap ordularının Harput’u fetihleri sırasında öldürüldükleri ileri sürülmektedir. Halk arasında Hırkalı Baba olarak da isimlendirilen bu zatın tarihi kişiliği hakkında bilgi bulunmamaktadır. Türbede bulunan beşiğin bu zatın çocuğuna ait olduğu bu sebeple halk arasında bu ziyarete “Beşik Baba” denildiği rivayetleri bulunmaktadır⁵⁶.

Elazığ ve çevresinde bu ziyaret, çocuğu olup da yaşamayan kadınların çocuklarının yaşamasını sağlamak için ziyaret etikleri, duada edip adak adadıkları önemli bir mekandır. Hasta çocuk, ailesi tarafından türbeye bırakılır, eğer çocuk bırakıldığı yerde annesinin arkasından ağlarsa, onun yaşayacağına, aksi halde öleceğine dair inanç mevcuttur. Ziyaretçilerden özellikle çocuğu yaşamayan analar, hazırladıkları bebek ve beşik sembollerini bu türbeye bırakarak, yaşayacağına inandıkları çocuklarına kavuşacakları günü ümitle beklerler⁵⁷. Türbe özellikle Çarşamba ve Perşembe günleri ziyaret edilir. Türbede tahtadan yapılmış, içinde yeşil

⁵⁵ Araz, 110.

⁵⁶ Sunguroğlu, I, 324.

⁵⁷ Araz, 99, 108-109.

renkli döşek ve yastık bulunan küçük bir beşik bulunmaktadır. Çocuğu olmayan bayanlar, bezden yaptıkları küçük bebekleri bu beşiğin içine koymakla, özlemle bekledikleri çocuğa sahip olacaklarına inanırlar⁵⁸. Soğuk günlerde türbe kapısı kapalı olduğu zamanlarda da gelen ziyaretçiler, peçete ve bezlerden yapmış oldukları bebek ve beşikleri türbenin penceresine veya kapısına asarlar. Hasta çocukları, türbe içinde bir süre bırakmakla da şifa bulacaklarına inanılır. Ayrıca çeşitli hastalıklar için türbenin iç kısmında toprak alıp evlere götürülür ve su içinde eritilip içmek suretiyle şifa bulacaklarına inanılır. Daha önceleri türbenin dışında bulunan büyük kuru bir ağaç dalına dilek için bez bağlanıyordu ancak son zamanlarda uyarılar üzerine direk kaldırılmıştır. Ancak türbenin penceresine az da olsa çaput bağlanmaktadır.

Ayrıca ziyaretçiler, dileklerinin gerçekleşmesi için türbenin dışına mum yakıp bırakırlar. Şayet mum sönmeden, yanıp biterse içlerinde tuttıkları dileklerin gerçekleşeceğine inanırlar. Türbenin hizmetini yapan türbedar, bu ziyarete gelmek suretiyle dilekleri gerçekleşen birçok ziyaretçinin bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan bir tanesi; Adapazarı'nda oturan ve yaklaşık 10 yıl çocuğu olmayan bir kadının Beşik Baba'yı ziyaret ettikten sonra aynı yıl çocuk sahibi olduğu ve daha sonra burada bir kurban keserek adağını yerine getirdiği şeklindedir⁵⁹. Bu ziyaret mekanında tutulan dilekler gerçekleştikten sonra mutlaka adak yerine getirilir. Bu ziyaret için adaklar; kurban kesmek, türbeye seccade, kilim, vb. şeyler getirmek şeklindedir. Cumartesi ve Pazar günleri Harput'a gezmek için gelenlerin de birçoğu Beşik Baba'yı ziyaret edip dua okumaktadır.

13-Uryan Baba

Uryan Baba türbesi, Harput'a çıkarken dik kayalıklara varmadan sağ tarafta taşlık bir yerdedir. Türbenin hemen yanında taşlardan yapılmış tek katlı yapı mescit olup hemen yanında da eski bir mezarlık bulunur. Sunguroğlu, türbenin yanında bulunan mescidin eskiden tekke olarak kullanıldığını ifade eder. Kitabesinde, burada yatan zatın Ömer oğlu Hafız Muhammed olduğu ve burada şehit düştüğü yazılıdır⁶⁰. Türbe 1278 yılında yapılmış, kaya oyuğunun ön tarafında sandukanın bulunduğu kısım ve yan

⁵⁸ Benzer uygulama Sivas-Kangal Tezveren Baba Ziyaretinde de görülür. Bkz: Ahmet Gökbel, "Kangal Yöresinde Ziyaret Yerleri ile ilgili İnanç ve Uygulamalar" **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak. Derg.**, Sivas 1999, S. 3, 167.

⁵⁹ Ali Kırac, Tunceli doğumlu, 72 yaşında, okur yazar, Elazığ'da İkamet ediyor. (16.09.2007).

⁶⁰ Sunguroğlu, I, 339.

tarafında da mescit yer almaktadır. Türbe kısmının giriş kapısının hemen sağ tarafında sanduka bulunur. 2012 yılında Vakıflar Bölge Müd. tarafından aslına uygun bir şekilde kesme taşlar kullanılarak restore edilmiştir.

Uryan Baba'nın tarihi kişiliği gibi mezarının yerinin tespiti de menkıbeye dayanır. Nitekim Harput Alaca Mescid mahallesinde oturan Hacı Ali namında bir zatın gördüğü rüya üzerine oğlu Süleyman'la kabrin bulunduğu yeri kazar ve ortaya bir lahit çıkar. O, Beyzade Hacı Ali Rıza Efendi'ye haber verir. O da Uryan Baba'nın kimliğini keşfen tespit eder. Daha sonra türbe yapıldığında bu ailenin türbedarlığı üstlendiği ifade edilir⁶¹.

Uryan Baba'nın mekanı çeşitli dilek ve hastalıklar için geçmişten günümüze ziyaret edilir. Özellikle akıl hastası, sara ve felçli hastalar bu mekana getirilip bir süre burada yatırıldıklarında iyileştiklerine inanılır. Geçmişten günümüze türbede bulunan ve ceviz büyüklüğünde 99'luk bir tespih ile dokunarak ve boyunlarından omuzlarına kadar üç kez salavat getirerek dilek ve şifa talebinde bulunan ziyaretçilerin ayrıca bu tespihin içinden geçerek dileklerinin kabul edileceğine inanmaktadırlar. Ziyaretim esnasında tespihle yapılan bu uygulamaları türbedarlık yapan Abdulkadir isminde 75 yaşlarındaki kişinin yaptığını gözlemledim. Günümüzde de ziyaretçiler dilek ve şifa maksadıyla bu mekanda namaz kılıp dua ve dilekte bulunuyor ve diğer ritüelleri sergiliyor.

Harput ve çevresinde bulunan kutsal mekanlardan önemli kısmını tanıtmaya çalıştık. Ancak bunların dışında tasavvuf ehlinde olup halkın ilgi gösterdiği Ahi Musa, H. Hulusi (Yaylagül) Efendi, Seyyid Ahmet Çapakçuri, Büyük Hacı Ali Efendi, Muhammed Mazhar efendi, Hacı Tefvik Rıfki Efendi, Halit Hoca, Sadi Baba gibi birçok mezar ve türbe ziyareti bulunmaktadır. Bunların sadece isimlerini vermekle yetindik. Ayrıca inanç turizmi açısından Hristiyanlar için önemli bir mekan Meryem Ana Kilisesidir.

Harput'ta mezar ve türbe olarak tespit ettiğimiz ve halk arasında yatır olarak kabul edilen kutsal mekanlar genelde erkeklere aittir. Halkın ziyaret ettiği bu mekanlarla ilgili anlatılan pek çok keramet, bunların kutsiyetinin halk arasında yayılmasına sebep olmuştur. Ayrıca ziyaret yerlerine giden kişilerin aldığı sonuçlar (Hastaların iyileşmesi, kısmetin açılması, yağmur

⁶¹Menkıbeler Hakkında geniş bilgi için bkz: Sunguroğlu, I, 338-339; Aydoğmuş, 278-279;.

yağması ve yardım görme gibi motifler) kutsal mekanların cazibesini artırdığı gibi ziyaretçilerin ilgisin de artırmaktadır.

Harput'taki kutsal mekanlarda ziyaret Fenomeni çerçevesinde yapılan uygulamaları şöyle özetleyebiliriz: Üç İhlas bir Fatih okumak ve dua etmek, kurban kesmek, ağaca, çalıya, mezar taşına, türbenin içinde tavan ve destek direklerine çaput ve bez bağlamak, kutsal su'dan içmek, toprak yemek, dilek için türbenin duvarına, mezar taşına veya dilek taşıma taş yapıştırmak, türbe veya ziyaretten bir miktar toprak veya taş almak, türbeye seccade, örtü, tespih, takke, yazma bırakmak veya evlerindeki bir seccade, kilim ya da halı ile türbede olan seccade, halı ve kilimle teberrüken değiştirme de söz konusudur. Ayrıca namaz kılmak, türbede hatim indirmek, Yasin veya mevlit okumak, mum yakmak, mezarın veya türbenin etrafında dilek tutarak 3, 5, 7 defa dönmek, mezara elini yüzünü sürmek ve mezarı öpmek, hastayı ziyaret mekanında uyutmak, doğan çocuğa yatırın adını vermek, türbenin duvarları, sanduka vb yerlere dilek ifade eden yazılar yazmak, mezarın üzerine veya çevresine ekmek ve yemek bırakmak, türbenin kapları ile yemek yapıp yemek, ağaç parçaları ve bez parçaları ile beşik ve bebek yapıp türbeye bırakmak veya türbede bir bebek almak, Yatırın tavsiyesini almak için o mekanda bir süre uyumak, helva, şeker ve bisküvi gibi yiyecek dağıtmak, mezarın üstüne veya sandığa para bırakmak gibi pratikler yapılır.

B. İNANÇ TURİZMİ

Turizm kelimesinin kökeni Latince'de; dönmek, etrafını dolaşmak anlamına gelen tornus kökünden türemiştir⁶². Kelimenin anlamını ifade ederken hareket ve dönüş olayı dikkati çeken ilk kavramdır. Genel tanımıyla turizm, insanların sürekli ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında, dinlenme, eğlenme, merak, spor, sağlık, kültür, deneyim kazanma, akrabalarını ziyaret etme, kongre ve seminerlere katılma, dini ibadetlerini yerine getirme gibi kişisel nedenlerle, kişisel ya da toplu olarak yaptıkları seyahatlerdir⁶³. İnanç konusuna gelince din, inanış ve davranış şekilleriyle, insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların iyi işler yapmasını ve bir arada yaşamasını sağlayan genel kurallar bütünü şeklinde tanımlanır. Din, insanlar için önemli bir kavramdır ve insanoğlunun varlığının vazgeçilmez bir parçasıdır. İnsanlık tarihinin her döneminde dini inanışları olmayan toplumlara rastlanmamıştır. İlk insandan

⁶² www.agri.ankara.edu.tr. (24.04.2013)

⁶³ O. Mesut Sezgin, Genel Turizm, Tutubay Yayınları, 1995, 4; Nazmiye Özgüç, Turizm Coğrafyası, İstanbul 1998, 15; Sevil Sargın, "Yalvaç'ta İnanç Turizmi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 16, S. 2, (s. 1-18), Elazığ, 2006, 2.

itibaren insanoğlu bir dine inanma ihtiyacı hissetmiştir⁶⁴. Din kavramı, insanların yaşamlarına yön veren, emir ve telkinlerde bulunan geniş bir bölümü kapsamaktadır. Kısacası din, toplum hayatını önemli ölçüde etkileyen bir olgudur. Diğer taraftan çeşitli dinlere mensup kişilerin, dini ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla inanç çekim merkezlerine yaptıkları seyahatlerin turizm kavramı içerisinde değerlendirilmesine inanç turizmi denir⁶⁵.

Dinlerde seyahat ve dolayısıyla turizm önemli görülmüştür. Nitekim Yahudilik'te seyahat, Hz. İbrahim'in Babil'den Harran'a oradan da Kenan ülkesine hicreti ile başlamıştır⁶⁶. Hatta Tevrat'ta Tanrı Hz. İbrahim'e "Kalk ülkeyi enine boyuna dolaş, çünkü onu (bütününü) sana vereceğim" (Tekvin, Bab: 13/18) emriyle vaad edilen toprakları sahiplenmesi için dolaşmasını istemektedir. Yine ilk hac merkezi olarak yeryüzünde Kabe'nin inşası ve ziyarete insanları çağırmasını Yüce Allah Hz. İbrahim'den "Hani Biz İbrahim'e Ev'in (Kabe'nin) yerini belirtip hazırladığımız zaman (şöyle emretmiştik:) "Bana hiçbir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyam edenler, rükua ve sücuda varanlar için Evimi tertemiz tut. İnsanlar içinde haccı duyur; gerek yaya, gerekse uzak yollardan gelen yorgun düşmüş develer üstünde sana gelsinler. Kendileri için birtakım yararlara şahid olsunlar ve kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Artık bunlardan yiyecek ve zorluk çeken yoksulu da doyurun" (Hac, 26-28) şeklinde istemektedir. Daha sonra Hz. Musa'nın peygamberliği ile beraber birçok sıkıntının ardından kavmi İsrailoğullarıyla birlikte Mısır'dan ayrılması ve Sina çölünde ikameti söz konusudur⁶⁷. Hz. İbrahim ile başlayan Yahudi tarihi aslında seyahatlerin de başlama tarihidir. Hz. İbrahim'in Harran'dan başlayıp Mısır ve Filistin seyahati inanç turizmi açısından önemlidir. Peygamberlerin yaşadığı yerler, inananları tarafından kutsal kabul edilmiş ve tarih boyunca ziyaret edilmiştir. Yahudiler, Türkiye sınırları içinde olan Fırat nehrini ve Harran bölgesini de kutsal olarak nitelendirirler⁶⁸.

⁶⁴ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, Ocak Yayınları, Ankara, 2002, s. 1-6.

⁶⁵ Sargın, 3

⁶⁶ Tekvin, Bab 12-13 vd.

⁶⁷ Çıkış, Baba 16-17.

⁶⁸ Tevrat'ta isimleri geçen Nil ve Fırat nehirleri arasındaki topraklar vaat edilen topraklar içerisinde yer alır. Harran ve çevresi Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dan dolayı kutsal görülür. Tekvin, 15/18. vd.

Hristiyanlıkta ise Hz. İsa, Filistin topraklarında insanlara dini tebliğ etmek için havarileri ile birlikte seyahat etmiştir. İlk seyahat İncil'deki "bütün dünyaya gidin İncil'i bütün varlıklara vaaz edin"⁶⁹ cümlesine dayanarak başlar ve yaygınlaşır. Hz. İsa'dan sonra Pavlus da seyahat ederek Hristiyan misyonerliği yapmıştır. O, gezdiği her yerde küçük Hristiyan toplulukları kurmuş, sonra başka bölgelere gitmiştir. Hristiyanlıkta ziyaretler, üçüncü yüzyıldan itibaren hızlanmıştır. Hristiyanlığın yaygınlaşmasında Hristiyan kaynaklarına göre gezici vaizlerin büyük rolü olmuştur. Bu çalışmalar sonucu Anadolu'da da birçok kilise ve manastır inşa edilmiştir. Anadolu'da Antakya, Tarsus, Konya, Mardin, Efes, Demre, Kapadokya bölgesi, İznik gibi birçok kent Hristiyanlar açısından oldukça önemlidir.

İslamiyet, seyahat konusunda 1400 yıl önceden turizm olayının bugünkü şekliyle gelişmesini teşvik etmiştir. İslam dininde turizme en güzel örnek hac ibadetinin yerine getirilmesidir. Hac ibadeti her yıl bütün İslam dünyasında çok güçlü ve organize bir seyahat geleneğinin oluşmasını sağlamış, hem yolculuk hem de ağırlama ile ilgili kurum ve kurallarının gelişmesini sağlayarak, hacıların yedirilmesi, içirilmesi gibi hizmetler kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Hz. Ömer döneminde dahi yol ve konaklama tesisleri üzerinde durulmuş, yol boyunca hem yolcunun hem de bineğinin ihtiyaçları ve güvenliği sağlanmıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu sistem daha da geliştirilmiştir.

Kuran'ı Kerim'de seyahat ya da yolculuk, sefer kelimesiyle ifade edilmiştir. Seyahat, sözlüklerde de "yürüme, gitme, gezip dolaşma" şeklinde açıklanmıştır. Yolculuk eden kişiye de seyyah denilmektedir. İslam kültüründe ilim tahsil etmek, eğitim, ibadet, tarihi ve kültürel konularda bilgi toplamak maksadıyla seyahat etmek son derece önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de de seyahatle ilgili birçok ayet vardır. Bunlardan bazıları: "De ki: Yeryüzünde dolaşın, sonra peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bakın" (Enam, 6). "De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın" (Ankebut, 20). "Sizden önce kanun olmuş bazı olaylar geçti. Onun için yeryüzünde dolaşın da, peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl olduğuna bir bakın" (Ali İmran, 137). "Biz senden önce de (peygamber olarak) çeşitli memleketlerden ancak kendilerine vahiy verdiğimiz erkekleri gönderdik. Yeryüzünde gezip dolaşmıyorlar mı ki, onlardan öncekilerin sonlarının nasıl olduğunu görsünler?" (Yusuf, 109). "...yeryüzünde gezin de peygamberleri yalanlayanların sonunun nasıl

⁶⁹ Markos, 16:15.

olduğuna bakın” (Nahl, 36). Benzer anlamlarda Neml, 69; Rum, 9, 42; Muhammed, 10’da seyahat teşvik edilmiş, görülenlerden ibret alınması ve kendilerine dersler çıkarılması istenmiştir. Hadisi Şeriflerde de seyahate teşvik ifadeleri yer almaktadır (resulullah.org).

Din mensupları, inançları noktasında önem taşıyan dini lider veya manevi şahsiyetlerin yaşadığı yerleri görmek isterler. Bu durum kutsal yerlerin yoğun bir şekilde ziyaret edilmesini gerektirmektedir. Nitekim gerek milli (Budizm, Hinduizm gibi) gerekse evrensel dinlerde (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet), yılın belirli dönemlerinde toplu halde yapılan ibadetler bulunmaktadır. Müslümanların Kurban Bayramı’nda Mekke’de yaptıkları hac ibadeti, Hinduların günahlarından arınmak için Ganj Nehri’nde yaptıkları toplu ibadetler buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca dinler açısından önem arz eden şahsiyetlerin doğdukları ve hayatlarını geçirdikleri yerler veya kutsal olarak değer kazanan mekan ve makamlar inanç turizmi açısından önemlidir. Bunlara örnek olarak Yahudilikte kutsal mabedin kalıntısı olan ağlama duvarı; Hristiyanlar açısından Hz. İsa’nın doğduğu yer olan Nasıra kasabası, Selçuk’taki Meryem Ana Evi, Antakya’da Aziz Petrus ve Tarsus’taki Aziz Pavlus kiliseleri bunlardan bazılarıdır. Müslümanlar açısından ise Kabe, Hz. Peygamber ve sahabe mezarları, yaşadıkları yerler, veli, tarikat kurucuları, şehit ve ulemadan kimselerin mekan ve makamları kutsal olarak değerlendirilir.

Yukarda ifade edilen kutsal mekan kültü, halkın ibadetlerini belirli mekânlarda yapmasını ve sevap kazanmasını gerektirmektedir. Bu anlayışla müminler, kendi kutsallarının hatıralarını görerek onlarla daha çok bütünleşmekte ve onlara bağlanmaktadır. Bu duygu, kişileri o mekanların bulunduğu bölgelere çekmekte, dolayısıyla kutsal mekânlar inanç turizmi açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. İnanç turizmi açısından Türkiye’de kutsal yerlerin yaygın olması hem iç⁷⁰ hem de dış turizm⁷¹ açısından büyük bir avantajdır. Bu mekanların yeterli tanıtımı ve hizmete katkısı için gerekli çalışmaların yapılması gerekir.

Kutsal yerler, bir toplumun dinî hayatının merkezi olan, insan hayatına yön veren ve anlam kazandıran yerlerdir. Kişinin dini inancı nasıl olursa

⁷⁰ Ferdin kendi ülke sınırları içerisinde turizm faaliyetlerine katılmalarına iç turizm denir. İç turizm, bireyin ülkesindeki turizm potansiyelini görmesi ve tanıması bakımından önemlidir.

⁷¹ Ferdin turizm çeşitlerinden bir veya birkaçı sebebiyle kendi ülkesi dışında bir ülkeye seyahat etmesine dış turizm denir.

olsun, insan yaradılışı itibarıyla kutsal yerlere ihtiyaç duymuştur. İnsan bu duyguyu mabette herhangi bir yerde olduğundan daha yoğun hissetmektedir. Çünkü kutsal yerler, ilahi âlemle dünyevi âlemin kesiştiği, Tanrı ile insanın bir nevi buluştuğu ve kişinin kendisini huzurda hissettiği yerlerdir.⁷²

İnsanlar, inanç turizmine katılmak suretiyle, Ruhsal bir rahatlama sağlamanın yanı sıra kültür, tarih ve dinlerine ait miraslarının günümüz hayatını nasıl etkilediklerini görebilmektedirler. Dini anlamda seyahat, insanların sosyal, fiziksel, zihinsel ve duygusal yönlerini etkilemektedir. İnanç turizmini ortaya çıkaran etkenler, dini yerleri ziyaret ve kutsal yerleri ziyaret şeklinde sıralanabilir.

Harput yöresinde inanç turizmi noktasında ilgi gösterilen ve kendisinde maddi, manevi güç olduğu kabul edilen ve çeşitli faydalar umularak yapılan ziyaretler iki noktada toplanır. 1- **Manevi Maksatla Ziyaret:** Kutsal yerleri ziyaret eden kişilerin bir kısmı maddi amaç taşımayıp, sadece o mekanda dua etmek, Allah'a yalvararak manevi bir haz ve feyiz almak amacıyla yapar. Bu kimseler, üç ihlas bir Fatiha, Yasin, mevlit ve Kur'an okuyup sevabını o zatın ruhuna bağışlarlar. Bu amaçla gelen ziyaretçiler ziyaret yerinden ve yatırdan hiçbir şey talep etmemekte, taleplerini sadece Allah'tan beklemektedirler. Araştırma alanımızda bulunan ve manevi amacı birinci planda olan ziyaret yerleri şunlardır: İmam Efendi, Beyzade Efendi, İmam Efendi, Kazım Efendi, Hulusi Efendi, Seyyid Ahmet Çapakçuri, Sadi Baba. 2- **Maddi Menfaat Temini İçin Kutsal Yerleri Ziyaret:** Maddi amaçlarla yapılan ziyaretlerde, ziyaretçiler aslında direkt olarak bu mekandan maddi bir şey istememekte, esas isteğini Allah'a arz etmektedir. Ancak ziyaretçiler, söz konusu mekanı ve orada yatan zatları adeta dileğinin kabulü için bir vasıta olarak görmektedirler. Fakat bazı durumlarda ziyaret mahalli veya yatır, birinci plana dahi çıkarak her şeyi onun sağlayabileceği gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. İşte bu noktada çaput bağlama, dilek taşları yapıştırma, mum yakma, kurban kesme, su içme, suyla yıkanma, toprak yeme, taşı vücuduna sürme ve benzeri bir takım motifler ortaya çıkmaktadır. Bu tür ziyaretlere daha çok kadınların ilgi gösterdiği müşahede edilmiştir. Bunun da toplumda aile fertlerinin sıkıntıları ile daha yakından kadınların ilgilenmesinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Maddi amaçlı olarak ziyaret edilen yerlerin bir kısmı daha çok belirli günlerde (Çarşamba, perşembe, Cuma ve pazar) ziyaret edilir, Hatta üç Çarşamba, üç Perşembe üst üste veya yılın belli zamanlarında ziyaret edilen yatırlar da bulunmaktadır. (Nadir

⁷² Ali Erbaş, "İslam Dışı Dinlerde Hac", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 2002, 98.

Baba, Beçik Baba, Beyzade Efendi, Feth Ahmet Baba, Arap Baba, Uryan Baba, ...).

Maddi amaçları şöyle sıralayabiliriz: Hastalıklardan şifa bulmak, Çocuk sahibi olmak veya çocuğun yaşamasını sağlamak, Evde kalmış kızların kismetlerinin açılması, Trafik ve benzeri kazalardan korunmak, Öğrencilerin sınavlarda başarılı olması. Bunlara ilave olarak: Ev, araba veya iş talebi, yaramaz çocukların uslanması, kötü alışkanlıklardan kurtulmak, askerlik veya gurbetten sağ selim dönmeyi sağlamak, yatırım tavsiyesini almak ve aile huzurunu temin şeklinde ziyaret amaçları sıralanabilir.

Elazığ-Harput, yerleşim yeri olarak inanç turizmi potansiyeli çok yüksek olan bir yerleşim yeridir. Günümüzde Harput'un ve dolayısıyla ilin ekonomisine olumlu yönde katkı yapacak en önemli sektörün inanç turizmi olacağını söyleyebiliriz. Harput, mevcut inanç turizmi varlıklarıyla önemli bir turizm merkezi haline gelebilir. Bu amaçla altyapı ve çevre düzenlemeleri, kaliteli servis ve kültür projeleri zaman kaybetmeden hayata geçirilmelidir. Tarihi niteliği olan dinsel yapılar, günümüzde yeterince korunamadıkları gibi çevrelerinde tarihi dokuyu bozan yapılaşmalara da izin verilmemesi ve mevcutların da bir an önce temizlenmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Tarihi eserlerden restorasyon bekleyenlerin bir an önce restore edilerek hizmete sunulması önemlidir. Yöre halkı, turizmin gelişmesini istemekte ve desteklemektedir. Ancak kasabanın alt yapı ve üst yapı sorunları oldukça çoktur. İnanç turizminde ziyaretçiler, gittikleri mekanlarda ne kadar rahat ederlerse o kadar fazla zaman geçirmektedirler.

İnanç turizmi açısından önemli bir misyonu olan Harput'un ismi anıldığında taşı, toprağı, ağacı, suyu ve ziyaretgahları ile halkın duygu dünyasında kutsalın kendisini yoğun olarak hissettirdiği bir yer akla gelir. Yöre halkı bu manevi duyguyla iç içe yaşamak ve maruz kaldığı çeşitli maddi ve manevi sıkıntılarından kurtulmak arzusuyla zaman zaman Harput'a giderler. Ancak Elazığ, il olarak Harput'un inanç turizmi noktasındaki potansiyelini maalesef yeteri kadar kullanamamaktadır. Bu noktada Elazığ'da her resmi ve özel kurum ve kuruluşlara büyük sorumluluklar düşmektedir. İnanç ve kültür turizmi açısından Elazığ'ın hedeflenen noktaya gelebilmesi için topyekun bir çalışma, gayret, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak halk kültüründe insanlar, zaman zaman kutsalın yakınında ve kutsalla iç içe yaşama ihtiyacı hisseder. İşte Harput, sahip olduğu kutsal mekanları ile sadece Elazığ'da değil bütün Türkiye'de bu anlamda çok değer

gören bir mekandır. Çünkü bir çok evliya, mutasavvıf, şehit ve alimin mekan ve makamlarının burada olması, kasabayı taşı, toprağı, suyu, tepe ve yapılarıyla adeta kutsallaştırmış durumdadır. Ziyaretçiler, manevi anlamda ihtiyaç hissettikleri anlarda buraya gelir ve belli makamları ziyaret ederek rahatladıklarını ifade ederler. Günümüzde Elazığ'da oturup da zaman zaman gerek kendi başlarına gerekse il dışından misafirleri geldiğinde Harput'a ve bu kutsal mekanlara gitmeyen kişi çok azdır. Elazığ'a hiç gelmeyenler bile, ilin ismi zikredildiği zaman Arap Baba, Feth Ahmet Baba, Ulu Cami, Süryani Kilisesi gibi kutsal mekanları hatırlarlar. Çünkü bu ve diğer kutsal mekanlar Harput'un ismi ile özdeşleşmiş ve kasabanın mevcut manevi atmosferini kazanmasını sağlamış değerlerdir. Ayrıca burada mevcut bin yıllık bir tarih ve kültür hazinesi, toplumun etnik ve mezhepsel ayrılıklarını bir tarafa bırakacak ve insanları kaynaştıracak bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu mekanların toplumun değişik katmanlarını kaynaştıracak ve birliğimizi tesis edecek şekilde kullanılması noktasında herkese görev düşmektedir.